

Rapport 2013:202

Antikvarisk dokumentationsrapport

Viby kyrka, invändig ombyggnad

Viby kyrka
Viby socken
Mjölby kommun
Östergötlands län

Anita Löfgren Ek

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

AVDELNINGEN FÖR ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD

Viby kyrka, invändig ombyggnad

Innehåll

Bakgrund	4
Basfakta om objektet	4
Beskrivning och historik	4
Tidigare kända renoveringsarbeten	7
Kulturhistorisk bedömning	7
BASFakta om projektet	8
Fastighetsägare/Beställare	8
Bidrag	8
Tillstånd från länsstyrelsen	8
Östergötlands museums yttrande	8
Tidsperiod	8
Problembild / Skadebild	8
Målsättning med projektet	8
Arbetsbeskrivning	8
Resultat	8
Genomförda arbeten	8
Uppföljning	14
Byggnadshistoriska iakttagelser eller erfarenheter gjorda under arbetet	14
Godkännande/slutbesiktning	16
Medverkande i projektet	16
Entreprenörer	16
Antikvarisk medverkan	16
Övrigt	17
Antikvariska kontroller / besiktningar	17
Fotodokumentation	17
Källor	17
Övrigt	17
Tekniska uppgifter	18

Omslagsbilder:

En toalett har byggts på platsen för en av läktartrapporna.

Viby kyrka från nordväst.

Viby kyrka från sydväst. Foto 2002.

Bakgrund

Basfakta om objektet

Beskrivning och historik

Viby kyrka byggdes troligen under andra delen av 1100-talet i kalksten. Det höga tornet bevarades när kyrkan byggdes om 1776-77. Tornet kröns av en smäcker spira med mönsterlagd spån och flankeras av två låga tillbyggnader. Kyrkan har ett brett långhus med rakslutet kor. Korets nord- och sydvägg är vinklade och ger ett konkavt intryck. Delar av den medeltida kyrkans murverk ingår även i långhusets nordvästra del. Fönsteröppningarna är rundbågiga med gjutjärnsfönster med diagonalt spröjsverk. Huvudingången är genom tornet i väster. Det finns även en portal på södra sidan i övergången mellan långhus och kor. Det brutna, valmade taket är spåntäckt och bidrar till att ge kyrkans exteriör en i huvudsak tidig gustaviansk karaktär.

Den nu genomförda förändringen i kyrkorummet har gällt västpartiet och framför allt utrymmena i norr. Följande beskrivning har därför tyngdpunkten lagd på denna del och beskriver förhållandet innan ombyggnad.

Kyrkorummet har en gustaviansk karaktär med det välvda bräddtak, som avslutas av en profilerad taklist och den öppna planlösningen. Långhuset är relativt brett. Golvet är lagt 1962 och består av ett lackat brädgolv av smala dimensioner. De putsade väggarna är vitmålade. Bänkinredningen är indelad i två kvarter. Bänkarna har luckor mot mittgången och är öppna mot sidogångarna. Sitsar och ryggstöd är målade i brunrött. Luckorna har infällda speglar medan bänksidans speglar är utanpåliggande. Luckor och gavlar är målade i blått med ljusa speglar marmorerade i blått. Två pyramider, som troligen tillkom vid 1930-talets restaurering, avslutar kvarteren åt öster. Läktarbarriären i väster är svängd och har

Kyrkorummets östra del. Foto 2005.

Kyrkorummets västra del. Foto innan renoveringen.

konvext mittparti och konkava sidopartier med stående speglar. Läktaren bärs upp av kvadratiska pelare med en svag marmorering och det finns en läktartrappa i norr och en i söder. Läktarunderbyggnad saknas men det finns två små förvaringsutrymmen under läktartrapporna. I dessa står läktarens bakre pelare. I tornets norra sidobyggnad, som tidigare var brudkammare, finns skåp för lig-gande textilförvaring och "lekrum". Golvet är lagt med fasade kalkstensskivor. Väggarna är putsade och vitmålade. De oregelbundna murarna syns i söder, väster och norr. I den igensatta portöppningen i väster sitter ett kopplat rakt fönster. Det omålade brädtaket är sentida. Från rummet leder en gång med fasade kalkstensskivor till kyrkorummet. Norr om gången finns ett apparatrum och söder om gången en toalett. I toaletten syns oregelbundet murverk i öster och söder. Det är delar av kyrkans medeltida murverk. Dörrar till rummet, toalett, apparatrum och utrymme under läktartrappan är sentida och svagt laserade.

Överst. Läktarunderbyggnaden i norr. Foto 2005.

Mitten. F d brudkammaren före renoveringen, sydöstra delen.

Nederst. I toaletten syns det medeltida tornets skråkantade sockel. Foto före renoveringen.

Tidigare kända renoveringsarbeten

Under 1900-talet har kyrkorummet genomgått en del renoveringar, bl a i mitten av 1930-talet. Renoveringsarbetet leddes av stadsarkitekten i Norrköping, Kurt von Schmalensee. År 1962 var det dags för nästa större renovering, även då under ledning av Kurt von Schmalensee. Arbetet gällde förändringar i koret, men även i långhusets västparti, där bänkkvarteren förkortades med en rad. Öppningen mellan vapenhus och kyrkorum fick nya moderna glasdörrar. Rummet norr om tornet hade tidigare fungerat som transformatorrum, men nu när elanläggningen förnyades kunde rummet istället göras om till brudkammare och man tog upp ett dörrhål till kyrkorummet. Det fanns en dörr i rummets västfasad som man nu satte igen och ersatte med ett fönster. På svampangrepp lades kyrkans golv om och en betongplatta göts. Det södra rummet hade fortsatt användning som sakristia.

1990 målades interiören om; både väggar, tak, bänkinredning, övriga snickerier och orgeln med en färgsättning som anknöt till den tidigare. Vid samma tillfälle byttes elinstallationerna ut.

Kulturhistorisk bedömning

Viby kyrka utgör tillsammans med kyrkogården och den omkringliggande stora kyrkbyn med ett tydligt äldre vägnät ett mycket välbevarat sockencentrum.

Tornet med det medeltida murverket och de nordvästra delarna av långhuset utgör en viktig källa till kunskap om medeltida byggnadsteknik. Det öppna kyrkorummet med trätak, profilerad taklist, orgelläktare, orgelns fasad, altarpupp med målning av Pehr Hörberg, altaret och den slutna bänkinredningen skapar en samlad gustaviansk interiör. Några inventarier har mycket stor lokal och regional betydelse. Detta gäller bl a Vibyuret, som är placerat under orgelläktaren.

Kyrkan och kyrkogården är skyddade enligt Lagen om kulturminnen 4 kap.

Flygfoto över kyrkomiljön i Viby 1964.

Basfakta om projektet

Fastighetsägare/Beställare

Vifolka kyrkliga samfällighet, Box 93, 590 20 Mantorp.

Bidrag

-

Tillstånd från länsstyrelsen

Länsstyrelsen Östergötland har i beslut, daterat 2012-06-19 dnr 433-2074-12, lämnat tillstånd till ombyggnation av utrymmen under läktaren i Viby kyrka.

Östergötlands museums yttrande

-

Tidsperiod

Arbetena genomfördes under perioden september-december 2012.

Problembild / Skadebild

-

Målsättning med projektet

Församlingshemmet i Viby har sålts och församlingen önskade nu få en möjlighet till samlingar inne i kyrkan, ett enkelt serveringskök och HWC. Redan tidigare har det funnits möjlighet att dricka kyrkkaffe inne i kyrkan, men då har kaffet kokats i församlingshemmet och det har enbart funnits plats för ett långbord under läktaren.

Arbetsbeskrivning

Förslagsritning upprättad av ATRIO arkitekter Västervik AB 2011-12-06. Administrativa föreskrifter och kortfattad byggbeskrivning upprättade av Brohede Byggkonsult AB 2012-03-13 respektive 2012-04-18.

Resultat

Genomförda arbeten

Förslagsritningen från ATRIO arkitekter Västervik AB, visade glasade väggar under läktaren. Församlingen beslutade dock att inte ansöka om detta, utan de ville göra ombyggnaden utan glaspartier.

Rummet norr om tornet var tidigare brudkammare och har också använts för skrudförvaring och väntrum/lektrum. Skåpet för liggande textilförvaring har nu, tillsammans med textilierna, flyttats till Veta kyrka, för att ställas på orgelläktaren. Rummet byggdes nu om till personalrum och kök. En ny vägg reglades upp på norra sidan för montering av kökskåp och ett extra köksskåp ställdes vid östra väggen, söder om dörren. En radiator sattes på västra väggen, söder om fönsternischen. I rummet drogs elledningar och nya eluttag monterades. Över fönstret monterades en fläkt. Under fönstret sitter bl a en vattenmätare och här ska de olika installationerna byggas in. Ventilgallret på utsidan ska målas i samma kulör som fasaden. Tak och golv har inte berörts av ombyggnaden och i stort sett inte heller södra väggen, där tornets skråkantade sockel fortfarande är fullt synlig. I öster togs en

sekundär vägg bort och ersattes med en uppreglad vägg med stora, öppningsbara luckor, som leder in till elcentralen. På så sätt kan man få erforderligt säkerhetsutrymme vid arbete i den smala elcentralen. Delar av elinstallationerna i centralen byttes ut.

F d brudkammare/väntrum före renoveringen, norra delen.

F d brudkammare/väntrum före renoveringen, sydvästra delen.

Den södra läktartrappan från 1930-talet demonterades, liksom skrubben under trappan. Öppningen på orgelläktaren byggdes igen med ett brädgolv, lika golvet i långhuset. Brädorna är smalare än på läktaren i övrigt, men den igensatta öppningen visar nu tydligt att det har funnits en trappa här. Under läktaren byggdes nu en HWC med uppreglade väggar täckta med gipsskivor. Utvändigt sattes mikrolitväv på de nya väggarna, som underlag för målningen. På inbyggnadens utsida monterades en nyttilverkad golvsocle, som anknyter till befintliga socklar runt läktarpelarna. Spegeldörren laserades utvändigt i samma ton, som dörrarna från 1960-talet.

I första hand undersökte man möjligheten att göra rördragningen, bl a från HWC, under golvet. Det visade sig inte vara möjligt, eftersom det var gjutet under golvbeklädningen, utan man fick borra ut genom kyrkans nordvägg. Rördragningar utanför kyrkan gjordes i det schakt som grävts för byte av dagvatten-, vatten- och avloppsledning i början av 2012. Då utfördes arbetet med arkeologisk förundersökning i form av schaktövervakning (Karlsson 2012).

Den tidigare toaletten låg intill brudkammaren och mittemot elcentralen. Toalettinredningen togs bort och utrymmet ska nu bli städskrub. Utslagsvask och hyllor har monterats på den sekundära väggen mot brudkammaren/personalrum, så även här är den medeltida tornväggen och kyrkans västvägg fritt synliga.

Enligt ansökan önskade församlingen ta bort två bänkrader på var sida, men när dessa bänkar tagits bort framkom önskemål om att ta bort ytterligare en bänkrad på var sida. Eftersom tillståndet enligt Kulturminneslagen gällde borttagande av två bänkar,

Överst. Uppregling av norra väggen.

Mitten. Rummets sydöstra del under ombyggnad. På bilden syns även tornets skråkantade sockel.

Nederst. Rummets nordöstra del. De stora skåpdörrarna till höger leder till elcentralen.

Överst och ovan. Den norra läktartrappan togs bort i samband med att en HWC byggdes under läktaren.

Skrubben under läktartrappan innan ombyggnaden.

När läktartrappan tagits bort, sattes öppningen igen på orgelläktaren. Senare tonades brädorna in något.

Den nya inbyggnaden för HWC under orgelläktaren.

I utrymmet för den nya HWC var det gjutet under golvbrädorna.

*Den tidigare toaletten gjordes om till städutrymme.
Utslagsvask m m monterades på den sekundära väggen
i väster.*

diskuterades de nya önskemålen med Länsstyrelsen och ytterligare en bänkrad på var sida demonterades. De bakre bänkskärmarna flyttades fram, lagades och bättringsmålades. Bänkarna hade stått på det upphöjda golvet i bänkkvarteren. Golvet revs och kompletterades med ett nytt brädgolv med virke av samma dimension som övrigt golv och pigmenterades sedan för att inte avvika alltför mycket från det äldre golvet. Det nya golvet ligger i nivå med mittgången och golvet väster om bänkkvarteren.

Nya eldragningar har gjorts under läktartaket vid västra väggen och en nödbelysning monterades över utgången. Västväggen har avfärgats.

Utrymmet under orgelläktaren före ombyggnad, foto mot söder.

Uppföljning

Byggnadshistoriska iakttagelser eller erfarenheter gjorda under arbetet

Vid ett särskilt möte om intäckning av orgeln deltog orgelantikvarie Niclas Fredriksson, Linköpings stift, entreprenör, beställare och antikvariskt medverkande. Ombyggnaden var begränsad till kyrkans västparti och till största delen under orgelläktaren. Tre bänkrader skulle dock tas bort på var sida mittgången och golvet kompletteras. Detta medförde en del arbete som alstrar extra slipdamm bl a, som skulle kunna skada orgeln. Orgeln tillkom 1783 och byggdes av Lars Strömblad i Ödeshög. Först 1807 fick den sin dekor. Orgeln är krönt av figurer i kartong, som når ända till taket. Det skulle därför kunna bli ett omfattande arbete att täcka in orgeln med en sedvanlig inbyggnad. Vid mötet bestämdes istället om en kraftig inplastning av kyrkans västparti med plastduk, som tejpades i läktarbröstningen och ner över bänkkvarteren. Själva orgeln behövde då inte täckas.

Södra delen efter ombyggnad.

Norra delen efter ombyggnad.

Även frågan om ventilation från den nya toaletten diskuterades på plats. Ett första förslag var att ventileras toaletten genom kyrkans nordmur. Det fanns två nackdelar med detta. Dels skulle man behöva ytterligare en håltagning genom den tjocka gråstensmuren och dels skulle det bli en synlig ventil relativt högt upp på nordmuren. Istället valde man att ventileras toaletten på den rymliga vinden. Ventilationsröret går nu upp på orgelläktaren, i nordvästra hörnet, och genom taklisten upp på vinden. Röret har byggts in i en låda, som vitmålat.

Godkännande/slutbesiktning

Östergötlands museum har deltagit som antikvariskt medverkande och kan godkänna arbetet ur antikvarisk synpunkt.

Medverkande i projektet

Entreprenörer

Entreprenörer var:

bygg – Ulf Persson Bygg, Skänninge,
VVS – Sjögrens Rörservice i Mjölby AB,
el – Mjölby Installation AB MIAB,
måleri – M. Engstrands Måleri AB, Mjölby.

Antikvarisk medverkan

Antikvarisk medverkan genom byggnadsantikvarie Anita Löfgren Ek, Östergötlands museum.

Överst. Detalj av orgelfasaden. Foto 2005.

Mitten. Borttagning av bänkar. Under bänkarna låg ett tjockt lager isolering. Fotografiet visar även intäckningen för att skydda orgeln mot damm.

Nederst. Under den nuvarande målningen på bakre bänkskärmen finns en grå kulör.

Övrigt

Antikvariska kontroller / besiktningar

2012-09-13, 2012-09-20, 2012-10-02, 2012-10-23, 2012-11-13 och 2012-12-07.

Fotodokumentation

Digitala foton förvaras på Östergötlands museum.

Källor

Karlsson, Emma. 2012. *Schakt längs med Viby kyrka*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 24. Viby kyrkogård, Viby socken, Mjölby kommun, Östergötlands län. Rapport 2012:43. Linköping.

Östergötlands länsmuseum. Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift 2005. Viby kyrka.

Östergötlands museums topografiska arkiv.

Övrigt

-

Tekniska uppgifter

Lokal	Viby kyrka
Socken	Viby
Kommun	Mjölby
Län och landskap	Östergötland
Ekonomiska kartans blad	085 44 (8F 4e Sjögestad)
Typ av uppdrag	Antikvarisk medverkan
LST dnr	433-2074-12
ÖM dnr	370/12
ÖM projektnr	510649
Uppdragsgivare	Vifolka kyrkliga samfällighet
Bidrag	-
Byggnadsantikvarie	Anita Löfgren Ek
Foto	Östergötlands museum
Fältarbetstid	September - december 2012
Grafisk form	Lasse Norr

Ev dokumentationsmaterial förvaras på Östergötlands museum.

